

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 44-50

УДК: 343.82

DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661\\_2024\\_2\(5\)\\_7](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_7)

**ЭРКИНДИГИНЕН АЖЫРАТУУГА СОТТОЛГОНДОРДУ КАЙРА  
СОЦИАЛДАШТЫРУУ МАСЕЛЕЛЕРИ  
ВОПРОСЫ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ  
К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ  
ISSUES OF RE-SOCIALIZATION OF CONVICTED  
CONVICTS TO IMPRISONMENT**

**Абдикерим кызы Гүлбарчын**  
Абдикерим кызы Гүлбарчын  
Gulbarchyn Abdikerim kyzy

**ю.и.д., доцент, Ош мамлекеттик университети**  
*д.ю.н., доцент, Ошский государственный университет*  
*Dr. Associate Professor, Osh State University*

---

**Эрматова Асель Кудайбердиевна**  
Эрматова Асель Кудайбердиевна  
Asel Ermatova Kudaiberdievna

**ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети**  
*к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет*  
*Candidate of Law science. Associate. Professor, Osh State University*

---

**Бейшенбек уулу Эрболот**  
Бейшенбек уулу Эрболот  
Erbolot Beishenbek uulu

**магистрант, Ош мамлекеттик университети**  
*магистрант, Ошский государственный университет*  
*magistr, Osh State University*

## ВОПРОСЫ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ

### Аннотация

Актуальность. В статье говорится об определении правового статуса лиц, осужденных к лишению свободы и их ресоциализации. На основании вынесенного судом приговора и определения вида наказания, в зависимости от степени совершенного преступления, ограничиваются права и свободы осужденного. Основная задача системы исполнения наказаний заключается не только в исполнении наказаний, но и в исправлении виновных посредством их ресоциализации. Важной частью этого процесса является ресоциализация осужденных, направленная на их успешное возвращение в общество. Для достижения этой цели требуется развитие эффективных программ образования, профессионального обучения и психологической поддержки, а также активное участие общества.

**Ключевые слова:** лишение свободы, ресоциализация, уголовное наказание, виды наказаний, осужденные, реабилитация, права и свободы человека

*Эркиндигинен ажыратууга соттолгондорду кайра социалдаштыруу маселелери*

**Issues of re-socialization of convicted convicts to imprisonment**

### Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада эркиндигинен ажыратууга соттолгон адамдардын укуктук статусун аныктоо жана аларды кайра коомдоштуруу жөнүндө сөз болот. Сот чыгарган өкүмдүн жана жазанын түрүнүн негизинде жасалган кылмыштын даражасына жараша соттолгон адамдын укуктары жана эркиндиктери чектелет. Жаза-аткаруу тутумунун негизги милдети – бул жазаны аткаруу гана эмес, күнөөлүүлөрдү кайра социалдаштыруу жолу менен оңдоо. Бул процесстин маанилүү бөлүгү соттолгондордун коомго ийгиликтүү кайтып келишине багытталган ресоциализация болуп саналат. Бул максатка жетүү үчүн натыйжалуу билим берүү, жумушка даярдоо жана психологиялык колдоо программаларын иштеп чыгуу, ошондой эле коомчулуктун активдүү катышуусу талап кылынат.

### Abstract

Relevance. The article talks about determining the legal status of persons sentenced to imprisonment and their resocialization. Based on the verdict passed by the court and the type of punishment determined, depending on the degree of the crime committed, the rights and freedoms of the convicted person are limited. The main task of the penal system is not only to carry out punishments, but also to correct the guilty through their resocialization. An important part of this process is the resocialization of convicts, aimed at their successful return to society. Achieving this goal requires the development of effective education, job training and psychological support programs, as well as active community participation.

**Ачык сөздөр:** эркинен ажыратуу, социалдаштыруу, кылмыш жазасы, жазанын түрлөрү, соттолгондор, реабилитация, адамдын укуктары жана эркиндиктери

**Keywords:** imprisonment, resocialization, criminal punishment, types of punishment, convicted persons, rehabilitation, human rights and freedoms

## Киришүү

Актуалдуулугу. Кылмыш-жаза мыйзамында бекитилген чараларды өтөп жаткан соттолгон адамдардын укуктук жоболору атайын-жекече мүнөздү алып жүрүү менен, бир эле учурда жалпысынан коомго жана дагы конкреттүү социум топторуна тиешелүү негизде, ошондой эле жекече өзгөчөлүктөрүн сактоо менен, мындай адамдарга мамилени жекелештирүү кайра социалдаштыруу маселелери келип чыгат.

Мыйзамга баш ийген адамдын укуктуктарына салыштырмалуу соттолгон адамдын укуктук статусунда белгилүү алып коюулар бар экендигин баарыбызга белгилүү. Мындай алып коюулар соттолгондун жасаган укукка каршы жосунунун өндүрүмү болуп саналат жана укуктук мүнөздөгү ар түрдүү чектөөлөргө алып келип, түпкү маңызында тиешелүү жазаны түзөт.

Сот тарабынан жасаган кылмышынын деңгээлине жараша жазанын түрүн белгилөө менен чыгарылган өкүмдүн негизинде, соттолгон адамдын укук жана эркиндигине чек коюу, сунушталган ар түрдүү нормативдик документтердин булактарында каралган. Алардын арасында, мыйзамдар, эл аралык келишимдер жана стандарттар, жана дагы соттук өкүмдөр жана башка укук чектөөлөрдү аныктоочу түрдүү ченемдик актылар бар.

Коомдун баардык мүчөлөрүнүн эркиндиктерин жана жарандык укуктарын камсыздоо мамлекеттин милдети экендиги бүгүнкү күндө жалпыга кабыл алынган түшүнүк болуп саналат. Мындай камсыздоонун даражасы тиги же бул мамлекеттин, коомдун цивилизациялуулугунун даражасын мүнөздөйт[1,1146]. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 24-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасы өз аймагынын чегинде жана өзүнүн юрисдикциясында турган бардык адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылат.

Ошол эле учурда, мындай укуктарды жана эркиндиктерди чектөө, Жалпы адам укуктары декларациясына (29-берене)[2]. Кыргыз Республикасынын Конституциясында адамдардын жеке укуктар жана эркиндиктер каралып, башка адамдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын, алардын ден-соолугун, ар-намысынын кол тийбестиги белгиленген[3].

Бул жерде башка адамдардын укугун бузуунун негизинде соттолгондун атайын статусу пайда болуп, алардын укуктарынын чектөөлөрүн пайда кылат[4, 9-12б.]. Каралып жаткан категориядагы адамдар эркинен ажыратууга байланышкан жазага кириптер болуп соттолгон адамдар жана алардын укугун чектөө, биринчи кезекте аларды тиешелүү жаза аткаруу системасынын мекемелеринде коомдон бөлүп кармоо аркылуу жүзөгө ашырылат. Жаза аткаруу тутумунун мекемелеринин түзүмү жана штаттары, ошондой эле көрсөтүлгөн мекемелер жөнүндө жоболор Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан аныкталган тартипте бекитилет.

Жаза аткаруу мыйзамы жаза өтөө этабында соттолгондорду дифференциациялайт. Мында кылмыш-жазасын өтөгөндөр белгилүү бир жаза аткаруу системасынын мекемесинин аймагында болуусу жана соттолгондорду ар түрдүү шарттарда кармап, алардын арасында жеңилдетилген, жөнөкөй жана катуу тартиптерди орнотот. Мындай мамиле кылмышкерди түзөтүүгө жана кайра тарбиялоого багытталган.

Соттолгондун укуктарынын жана эркиндигинин башка адамдарга караганда салыштырмалуу бир топ кыскаруу укуктук түшүнүгү жана мыйзамда негизделген чектөөлөр, мындай адамдарда келечекте кайра кирүүдөн баш тартуусун чакырууга багытталган жана сотолуучу тарабынан жаңы кылмыштарды жасоосун жоюуга ылайыкталган, тактап айтканда,

жекече эскертүүчү мүнөзгө ээ. Соттолуучуга карата жекече кемсинтүүлөр мындай аспектиде ар кандай натыйжада болуусу мүмкүн, себеби анын индивидуалдык өзгөчөлүктөрүнө, жана дагы жасалган укук бузууга ылайык жазанын адекваттуулугуна жана толуктугуна негизделген.

Соттолгондорду сырткы чөйрөдөн бөлүп кармоонун негизинде бир канча укуктук чектөөлөр пайда болот. Мындай чектөөлөрдүн катарында: көчүү эркиндиги; жашоо ордун тандоо мүмкүнчүлүгү; жумуш ордун же ишмердүүлүк түрүн; эркин жашоону; өз алдынча адамдардын коомунда болуу; эркиндикте жүргөн адамдар менен байланышуу мүмкүнчүлүгүнүн олуттуу кыскаруусу[5, 24-25б.]. Бул жарандардын укуктары жогоруда каралган бир топ чектөөлөргө туш болгондугуна карабастан алардын жарандык укуктары да мыйзам алдында корголуп турат. Соттолгондордун укуктарын ишке ашыруунун тартиби Жаза-аткаруу Кодекс жана башка ченемдик укуктук актылар менен белгиленет. Аталган мыйзамдын 3-главасында соттолгондордун укуктук абалы каралган[6].

Кыргыз Республикасынын Жаза аткаруу мыйзамында соттолгондордун негизги укуктары төмөндөгүчө көрсөтүлгөн: жазаларды жана кылмыш-жаза укуктук таасир көрсөтүүнүн мажбурлоо чараларын өтөө тартиби жана шарттары жөнүндө маалымат алуу; татыктуу мамиле; жеке коопсуздук; саламаттыгын сактоо жана квалификациялуу медициналык жардам алуу; социалдык жактан корголуу; юридикалык жардам алуу; билим алуу; дин тутуу жана динге ишенүү эркиндиги; сунуш, арыз жана даттануу менен кайрылуу; эне тилинде же өзү билген башка каалаган тилде түшүндүрмө берүү жана кат алышуу, ошондой эле сунуш жана даттануу менен кайрылуу; жабырлануучулар менен медиацияга катышуу; дипломатиялык өкүлчүлүктөр жана консулдук мекемелер (соттолгон чет өлкөлүк жарандар үчүн) менен байланыштарды күтүү соттолгондордун негизги укуктары болуп саналат(16-берене). Бул көрсөтүлгөн укуктар ар дайым эле каралып жаткан категориянын адамдары үчүн жеткиликтүү деңгээле ишке аша бербейт.

Жаза өтөөгө өкүм чыгарылган адамдын укуктук абалы, ченемдик актыларда аныкталгандыгынын негизинде ар түрдүү кемсинтүүлөргө (чектөөлөргө) дуушар болуп, каралган мыйзамдын чегинде гана мүмкүнчүлүктөргө ээ болгон жарандын укуктук абалын көрсөтүп турат. Ошол эле учурда, соттолгон өзүнүн укуктук статусунда маанилүү деңгээлде, жазык-аткаруу аспектинин укуктук субъектиси болоору анык деп айтууга болот.

Соттолгондун укуктук статусу негизинен, конституциялык укуктун форматында бекитилген, негизги жарандык жана инсандык укуктарын сактап калат[7, 104-107б.]. Бирок, эркинен ажыратууга байланыштуу дайындалган жазаны өтөп жаткан адамдарга карата, КРнын Конституциясында бекитилген укук жана эркиндиктер толук көлөмдө иш жүзүнө ашыруу тажрыйбасына, учурдагы коомдун социалдык-экономикалык абалы жол бербейт.

Эркинен ажыратууга байланыштуу жазага тартылган адамдардын укуктук абалынын маселесин изилдөөдө, бир гана мындай адамдардын укуктарын сактоо контексти жүргүзүлбөстөн, укук бузуучуну түзөтүү ишинде жана анын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоодогу мамлекеттин ролу каралган[8, 67б.]. Мамлекет тарабынын эркиндигинен ажыратууга соттолгодор үчүн каралган мыйзамчыгаруучулуктун жалпы адамдык жана жалпы жарандык кызыкчылыктарды, укуктарды жана эркиндиктерди сактоого максималдык көлөмдө багытталууга тийиш. Муну менен мамлекеттин мыйзамды бузган адам үчүн жалпы жарандык укуктук статусун сактап калуу менен маанилүү тарбиялык жана моралдык-психологиялык мааниге ээ болоорун аныктайт жана бул адамдарды кайра социалдаштырууга багытталат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 43-беренесинин 3-бөлүгүндө жарандар мамлекеттик саламаттык сактоо мекемелеринин тармагынан акысыз пайдаланууга укуктуу, бул Кыргыз Республикасынын КЖАКтын 20-беренесининде ачыкталган. Анда соттолуучулар акысыз алгачкы медициналык-санитардык жана адистештирилген медициналык жардам алууну, алардын саламаттыгын сактоону камсыз кылуучу шарттарды, анын ичинде амбулатордук-бейтапканалык же стационардык шарттардын түзүлүүсүнө укутуу болгондугу каралган. Бул учурда жалпыга каралган жарандын укуктары, соттолгон адамга анын укуктук субъектиси катары конкреттөө менен өтөт. Мындай көз караш эркинен ажыратылган адамдын укуктук абалына өзгөчө статус берүүгө шарт түзөт.

Биз жогорудо карап өткөндөй жаза аткаруу системасынын мекемелеринде жазасын өтөп жаткан соттолгондордун укуктары мыйзамда каралган негизде ички тартиптин таасири астында аларды кайра социалдаштырууга багытталган. Бул багытты ишке ашырууда аталган мекемелерде жазасын өтөө менен кайра социалдаштыруунун биринчи этабы ишке ашат десек туура болот.

Түзөтүү мекемелеринин бардык түрлөрү эркинен ажырагандарды жумуш менен камсыздоо багытында жумуш орундары чоң көйгөйлөрдү жартуусу баарыбызга маалым.

Эркиндигинен ажыратууга соттолгондордун эмгеке тартылуусу КЖАКнын 103-беренесинин 1-бөлүгүндө көрсөтүлгөндөй түзөтүү мекемесинин администрациясы тарабынан аныкталган жерлерде жана жумуштарда эмгектенүүгө милдеттүү.

Кыргыз Республикасынын Жаза-аткаруу тутумунун органдары жана мекемелери жөнүндө мыйзамында осттолгонду эмгекке тартууну камсыз кылуу боюнча чараларды көрүүгө, ошондой эле аларды жалпы жана кесиптик билим алуусун жүзөгө ашырууга милдеттендирилет деп көрсөтүлгөн[9].

Жаза -аткаруу тутумунун мекемелериндеги ишканалары өзүнүн ишин өз алдынча пландаштырат. Жаза аткаруу мекемелеринде жазасын өтөгөн соттолуучулардын жумуш менен камсыз болуусу мамлекетке пайда алып келүүнү максат кылбайт андан да маанилүүсү алардын социалдык- психологиялык жактан колдоо менен кайра социалдаштырууга багытталат. Эркиндигинен ажыратуу боюнча жазасын өтөгөндөр, биринчи кезекте өзүнүн эмгекке болгон профессионалдуулугун жогорулатса, экинчиден жазасын өтөп чыккандан кийин коом менен интеграция болууга жана жумуш оорундары менен камсыз болууга мүмкүнчүлүк алат[10, 108-111б.].

Эркиндигинен ажыратууга соттолгондордун билим алуусу жана профессионалдык деңгээлин көтөрүүсү, кайра социалдаштыруунун биринчи этабындагы негизги каражаты катары кароого мүмкүндүк берет.КЖАКнын 29-беренесинин 6-бөлүмүндө эмгекке жана окууга ак ниет менен мамиле кылууга милдеттендирилген. Демек жазасын өтөп жаткан ар бир жаранга бул жаатта укуктары менен катар милдеттүүлүгү да жүктөлгөн. Бирок бул милдеттерди ишке ашыруу жаза аткаруу мекемелеринин көзөмөлүндө жана алар түзгөн шартка байланыштуу болуп толук бойдон аткарылат деген ойдон алыспыз. Анткени жаза аткаруу мекмелерине жүктүлгөн милдеттер көпчүлүк учурда аткарылуусу алардын экономикалык-социалдык абалынан көз каранды. Демек бул адамдарды кайра социалдаштыруунун биринчи этабын ишке ашыруу көйгөйлөрү бар, бирок ачыкталбай келет.

Айрыкча эркиндигинен ажыратууга соттолгондордун бул милдеттерди аткарууда укуктук чектөөлөрү тоскоолдуктарды жаратат. Мисалы түзөтүү абактарында жеке иш менен алектенүүгө мыйзам мүмкүнчүлүк бергени менен экинчи тарабынан Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында тыюу салынбаган иштин түрлөрүн гана жүзөгө ашырууда

укуктуу: - биринчиден соттолгон адам өзү каалаган жумушту жасоого мүмкүнчүлүгү жок, - экинчиден иш менен алектенүү үчүн зарыл болгон материалдарды, инструменттерди жана башка мүлктү сатып алууда мекеменин камсыздоосунан көз караны.

Каралып жаткан категориядагы соттолгондордун укуктук абалы нормативдик укуктук түзүлүшүнүн тепкичтери аркылуу көрсөтүлүп, белгилүү мыйзамдарда белгиленген деңгээлде, ар тараптуу чектелген. Эркинен ажыратуу жазасы менен соттолгон жактардын укуктук абалы өзүнүн доминанты боюнча жаза аткаруу мыйзамынын форматында жөнгө салынып, кайра социалдаштыруу укуктук абалына кедергесин тийгизет.

КЖАКнын 23-беренесинин 2-бөлүмүндө Коомдон бөлөк кармоо менен байланышкан жазаны жана кылмыш-жаза укуктук таасир көрсөтүүнүн мажбурлоо чараларын аткаруучу органдардын жана мекемелердин администрациясы соттолгондордун акысыз жалпы жана кесиптик билим алуусу үчүн шарттарды түзөт деп белгилеген. Бул жерде да билим алууга болгон укуктары жана милдеттери, каралган органдардын уюштуруу жана шарт түзүү мүмкүнчүлүктөрүнөн көз каранды.

Демек каралып жаткан категориядагы жарандардын кайра социалдашуусунун биринчи этабы толук бойдон жазасын өтөп жаткан мекемелердин социалдык-экономикалык жагдайларына байланыштуу экендигин байкадык.

Ал эми эркиндигинен ажыратууга соттолгондорду кайра социалдаштыруунун экинчи этабы жазасын өтөөдөн шарттуу түрдө мөөнөтүнөн мурда бошотулган адамдар жана жазасын толук түрдө өтөгөн жарандардын укуктук абалы түзмөкчү. Кыргыз Республикасынын Пробация жөнүндө мыйзамынын 5-беренесинин 1-бөлүмүнүн 2-бөлүмчөсүндө көрсөтүлгөндөй биз карап жаткан жарандар пробация органанын кардары катары белгиленет. Ушул эле мыйзамдын 12-беренесинде каралгандай пенитенциардан кийинки пробациянын түрүнүн кардары болуп чыгыт[11].

Демек каралып жаткан жарандарды көзөмөлгө алуу менен пробация органдары аларга көмөк көрсөтүүгө милдеттендирилет мисалы:

- социалдык-укуктук жана психологиялык жардам көрсөтүү;
- билим алууга жана юридикалык жардам алууга;
- жашоо шарттарына социалдык жардам берүү боюнча;
- ишке орноштурууга жана анын эмгек иши;
- жоготулган укуктарды калыбына келтирүү;
- зарыл документтерди алууга жардам көрсөтүү ж.б.

Жазанын белгилүү бир түрүн аткарууда жана өтөөдө соттолгон адам башка адамдар үчүн мүнөздүү болбогон түзөтүүчү таасирге дуушар болот жана жазык-укуктук мамилелер жазык-укуктук санкцияларды ишке ашырат. Бул адамдарда түзөтүү мекемелеринде чектөөнүн негизинде калптанып калган көз карашын кайрадан калыбына келтирүү маселелери оңойго турбайт. Алар менен иш алып барган пробация органдарынын кызмат адамдары жалпы коом менен иш алып баруусу зарыл.

Жазасын өтөөдөн шарттуу түрдө мөөнөтүнөн мурда бошотулган адамдар пробация органдары менен үзгүлтүксүз байланышта болуусу тагыраагы пенитенциардан кийинки пробация мезгилине пробация органы тарабынан пробациялык көзөмөлдүн планын иштеп чыгуусунда катышуу. Планга киргизилген жүрүм-турум эрежелерин бузбоого милдеттүү, планды аткарбагандыгы жаза аткаруу мыйзамдарында каралган кылмыш-жаза укуктук кесепеттерге алып келеүүсү мүмкүн.

Жыйынтыктоодо биз карап жаткан адамдарды кайра социалдаштыруу маселелери эки

этап менен ишке ашат деп белгилейбиз, алар: баринчи этабы жазасын өтөп жаткан учуру, экинчи этабы жазасын өтөөдөн шарттуу бошотуу же толук жазасын өтөгөндөн кийинки учур.

- каралган категориядагы адамдардын кайра социалдаштыруунун маселелери жазасын өтөп жаткан мекемелердин иш алып баруусунан көз каранды;

- кайра социалдаштыруунун негизин ишке ашырууда мыйзамда каралган чектөөлөрдү жеңилдетүү;

- жаза аткаруу мекемелеринин социалдык-экономикалык абалын көтөрүү каралган жарандарды кайра социалдаштыруунун негизи катары;

- кайра социалдаштыруунун экинчи этабын ишке ашыруунун көйгөйлүүрүн чечүүдө биринчи этапта каралган социалдык колдоону так аткаруу.

#### **Колдонулган адабияттардын тизмеси**

1. Кожевников С.Н. Теория государства и права. - М., 2002. С.364.

2. Всеобщая декларация прав человека в 1948 года Всеобщая декларация прав человека, принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. // [http://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/declarations/declhr.shtml](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml)

3. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 2021-жылдын 11-апрелинде Референдумда (бүткүл элдик добуш берүүдө) кабыл алынган. *(Кыргыз Республикасынын 2021 жылдын 5 майындагы №59 Мыйзамы менен күчүнө киргизилген)*

4. Бердалиев К.Ч., Джоробекова А.М., Джоробеков Ж.М. Соотношение правоохранительной функции с другими функциями государства: взаимовлияние и взаимообусловленность. //Тенденции развития науки и образования. 2018. № 43-1. С. 9-12.

5. Сундуров Ф.Р. Лишение свободы и социально-психологические предпосылки его эффективности. – Казань, 1980. С.24-25.

6. Кыргыз Республикасынын Жаза-аткаруу кодекси 2017-жылдын 31-январы № 17. // <https://cbd.minjust.gov.kg/111528/edition/14117/kg>

7. Джоробекова Р.З. Өмүр бою эркинен ажыратууну колдонууну укуктук жөнгө салуу жөнүндө. // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2018. №8. С.104-107.

8. Бакулина Л.В. Правовой статус и обеспечение личных и социально-экономических прав осужденных к лишению свободы: Дис.... к.ю.н. - Казань, 2000. С.67.

9. Кыргыз республикасынын “Жазык-аткаруу (пенитенциардык) тутумунун органдары жана мекемелери жөнүндө” мыйзамы. 2003-жылдын 12-августу №197. // <https://cbd.minjust.gov.kg/1323/edition/14129/kg>

10. Джоробекова Р.З. Өмүр бою эркинен ажыратуу түрүндөгү жазаны өтөп жаткан соттолгондордун жекече өзгөчөлүктөрү. // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2018. №8. С.108-111.

11. Кыргыз Республикасынын Пробация жөнүндө мыйзамы 2017-ж.24-февралы № 34. // <https://cbd.minjust.gov.kg/111517/edition/14118/kg>